

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ЭВРИСТИК
ФИКРЛАШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАЪЗИ
ЖИХАТЛАРИ**

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти магистранти

Шарипова Моҳигул Бозор қизи

Email:mohigulsharipova10@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг эвристик фикрлашини ривожлантириш ҳамда мантиқий фикрлашини ривожлантиришда узвийлик тамойилига асосланган тизимли ёндошувни оқилона қўллаш, мазкур жараёнда мантиқий ривожлантириш мақсадига йўналтирилган бошланғич синфлар учун синфдан ташқари иш топшириқлари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: таълим технологиялари, педагогик мақсадлар таксономияси, когнитив(билишга оид) соҳа, замонавий таълим, билиш, тушуниш, қўллаш, анализ, синтез, баҳолаш.

Кириш. Оғзаки машқлар фанларни ўқитишда замонавий педагогик технологияни қўллаш воситаси ҳамда ўқувчиларнинг фикрлашини ривожлантириш, ўқув жараёни махсулдорлигини ошириш борасида катта имкониятларга эга бўлиб, ўқувчи шахсини ривожлантирувчи асосий воситадир. Демак, мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлар таълимнинг шахсга йўналтирилганлик ғояси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларини ривожлантиришни асосий мақсад қилиб қўяди. Шунинг учун, бошланғич синф ўқувчилари мантиқий фикрлашини ривожлантиришда мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан фойдаланиш муаммоси ўқув жараёнида таълим методларни қўллаш билан бевосита боғлиқ.

Бу соҳада қуйидаги муаммолар мавжуд:

-бошланғич синфларда таълимнинг ривожлантирувчи имкониятларини кучайтириш зарурияти билан уларда мантиқий фикрлашни мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлар воситасида шакллантириш ва ривожлантиришга хизмат қиладиган методикани ишлаб чиқилмаганлиги;

-бошланғич таълимда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш орқали ўқувчиларнинг мантиқий фикрлашини ривожлантириш имкониятларининг батафсил очиб берилмаганлиги;

-ўқитиладиган дарсларда бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини ташкил қилишда мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан ўқувчи шахсини ривожлантириш учун фойдаланишнинг заруриятининг мавжудлиги.

Юқорида келтирилган муаммоларни ҳал этиш зарурияти биз танлаган мавзунинг долзарблигини кўрсатади[1].

Хусусий дидактикада ўқувчиларнинг фикрлашини равожлантиришга оид кўплаб илмий ёндашувлар мавжуд. Сўнгги йилларда фан-техниканинг ривожланиши натижасида ўқувчиларнинг ўқитишдаги таълим технологиялари ҳам такомиллаштирилди. Илмий изланишлар шуни кўрсатдики, таълимнинг янги парадигмасига ўтилиши муносабати билан ўқувчиларнинг мантиқий фикрлашини ҳам янги сифат босқичига кўтариш эҳтиёжи кучайди. Ўқувчиларнинг фикрлашини ривожлантириш масаласида мутахассислар турлича ёндашувларни илгари сурганлар.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Хорижлик олимлар томонидан илгари сурилган дастлабки назариялардан бири ассоциатив йўналишга бағишланган. Бу йўналиш вакиллари ассоциацияни фикрлашнинг асоси деб ҳисоблаганлар. Англияда Давид Юм, Гартли Д., Пристли П., Джемс Милл, Джон Стюарт Миль, Александр Бен, Герберт

Спенсер, Францияда Т.Рибо, Германияда Теодор Циген, Юлиус Эббингаузлар ассоциатив йўналиш вакиллари. “Ассоциация” тушунчасини дастлаб Д.Локк [4] изоҳлаган. Унинг фикрича ассоциацияни бутун рухий кечинмалар, жараёнлар ва фикрлашнинг умумий механизми сифатида қараш мумкин.

Таҳлил ва натижалар. Муаллиф ушбу йўналишда учта асосий ғояни илгари сурган:

-ассоциация тўғрисидаги;

-билимнинг ҳиссиётдан келиб чиқиши;

-фикрлаш жараёнининг бошқалардан ҳоли характери ҳақидаги ғоялар. Ушбу назариянинг камчилиги шундан иборатки, унда субъектнинг ақлий фаоллиги, ҳал қилинаётган муаммонинг моҳияти билан боғлиқлигига эътибор берилмаган. Ушбу назария фақат ўз-ўзича, ҳамда ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда фикрлашга асосланади. Ақлий фаолликнинг энг ривожланган кўриниши ҳам хотиранинг қайта ишлаши маҳсули деб қараш ассоциатив ёндашув тарафдорларига хосдир.

Фикрлаш жараёни муаммолари бихевиоризм назариясида ўзига хос талқин қилинган.

Бихевиоризм - (инглизча behaviour – ҳуқ-атвор, хатти-ҳаракат) 19- асрнинг охирида шаклланиб, 20-асрда ривожланган Америка психологиясидаги етакчи оқимларидан бири. Бихевиоризм таълимоти асосида инсон ва жониворларда муҳитнинг таъсири, кўзғатувчиларга жавобан амалга ошириладиган ишлар, нутқий ва ҳиссий жавоблар тизимининг амалга оширилишини англатади.

Бихевиоризм ғояси тарафдорлари фикрига кўра ташқи рағбатларга жавобан фикрлаш жараёни вужудга келади. Мазкур йўналиш тарафдорлари ўз тажрибаларини асосан ҳайвонларда ўтказганлар. Инсон ва ҳайвоннинг фикрлашини бир-бирига ўхшаш деб билган бихевиоризм тарафдорлари фикрлашни организмнинг муаммоли шароитга кўникишга

қаратилган ҳаракати деб баён қилганлар.

А.И.Голиковнинг [2] аниқлашича, бу жараён миянинг ташқи оламни қабул қилиши ва жавоб ҳаракатлари шаклида намоён бўлади. Ушбу назариянинг камчилиги шундаки, инсон кўрмаган, хис қилмаган ва қабул қилмаган нарсалари ҳақида фикр юрита олмайди, ҳамда бу қобилият унда мавжуд бўлмаслиги керак деб ҳисоблайдилар. Шуниси аҳамиятлики, айрим ўқувчилар қулай шароитда ҳам билимларни яхши ўзлаштирмасдан, ноқулай шароитда ҳам муайян билимларни чуқур эгаллаши мумкин. Бу ҳолатлар бихевиоризмчилар назариясини инкор қилишга асос бўлади.

Гештальт психологларнинг асарларида фикрлаш жараёнига ўзига хос тарзда ёндашув кузатилади. Ўтган XX асрда юзага келган гештальт психология дунёнинг турли мамлакатлари психологлари ўз сафига бирлаштирди. Вертгаймер М., Дункер К., Секей Л.ва бошқалар гештальтизм ғояларини илгари сурганлар. Гештальтизмчилар ўз ғоялари таркибига яхлит маълумот (ўқиш), шакллар (ёки гештальтлар) тўғрисидаги қарашларни асос қилиб олганлар. Фикрлаш фаолиятининг асосий механизми сифатида структура тамойилини илгари суриб бу ғоя фикрлаш жараёнининг бутун динамикасини фикрнинг таркибини алмашинувига олиб келди, яъни унинг таркиби фикрлаш фаолияти натижаларини ўрганиш билан алмаштирилди.

Гештальт психологияси тарафдорлари образ қисмлари орасидаги боғланиш асосида кечадиган фикрлаш жараёнини ўзлари учун асос қилиб олганлар.

Ўқувчиларни ўқитиш назариясига оид Выготский Л.С. томонидан аниқланган ақлий ривожланиш даражалари “тўғри ташкил қилинган ўқитиш болани ақлий ривожланишига олиб келади” деган хулосани илгари суришга имкон берди. Выготский Л.С. ва Блонскийлар П.П. ёшликда олинган илм фикрлаш қобилятини жадал ривожлантиришини

аниқлаганлар [3].

Изланишлардан маълумки, инсон тафаккури инсоният томонидан яратилган билим олиш жараёнида ривожланиб субъект учун фаол, яратувчанлик фаолиятидир.

Инсон фикрлашини ривожлантиришнинг назарий ёндашувлари қуйидаги таркибий қисмларни ажратиб кўрсатишга имкон беради:

- Яхлитлик ва тизимлилик.
- Рефлексивлик.
- Танқидийлик.
- Инновационлик.
- Қайишувчанлик.
- Ноаниқ вазиятда ўз тақдирини ўзи белгилай олиш қобилияти.
- Маҳсулдорлик.

Шахсга йўналтирилган таълим – таълим олувчиларнинг шахсий, индивидуал лаёқати, қобилияти ва имкониятларини инобатга олган ҳолда ўқув жараёнига илғор педагогик ва ахборот технологияларни татбиқ этиш асосида уларда маълум билим, кўникма, малакаларни ҳосил қилишгина эмас, балки, энг асосийси, ўқувчи шахсини шакллантиришга йўналтирилган таълим жараёнини англлатувчи тушунча [2].

Шахсга йўналтирилган таълим асосини таълим олувчиларда онг, характер, дунёқарашни шакллантиришга хизмат қилувчи табақалаштириш ва индивидуаллаштириш принциплари ташкил этади.

Шахсга йўналтирилган таълимнинг анъанавий таълимдан фарқи шундаки, у турли билим соҳалари бўйича шахснинг хилма-хил, мустақил ва мақсадга мувофиқ фаолиятини ташкил этилиши учун зарур шарт-шароитни яратиб бериш орқали таълим олувчининг интеллектуал ва ахлоқий жиҳатдан самарали ривожланишини таъминлайди.

Хулоса ва таклифлар. Биз изланишларимизда бошланғич синф ўқувчилари мантиқий фикрлашни ривожланишининг эвристик, мантиқий

алгоритмик услубларидан фойдаланишга ҳаракат қилдик. Эвристик услублар реал ҳодисаларнинг математик моделларини куришнинг асосли эканлигини кўрсатди, мантикий услублар эса унинг “қатъий” талаблари билан математик модел ичидаги масалани ечишга хизмат қилди.

Фикрлаш жараёни топшириқни ечиш тартиби билан чегараланганлиги сабабли фанларни ўргатишда ўқувчиларнинг фикрлаш ходисасига нисбатан турлича қарашлар мавжуд. Мураккаблик даражасига эга бўлган топшириқларни ечишда, ўқув курсининг қўшимча бўлимларини ўзлаштиришда, ўқитишнинг муаммоли-изланиш услубидан фойдаланиш талаб қилинади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 400 б.
2. Голиков А. И. Теория и методика математического развития младших школьников в учебной деятельности: дисс. ... докт. пед. наук. - М., 2008. 323 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. 479 с.
4. Локк Д. Опыт о человеческом разуме. - М., 1898. - 739 с
5. Савенков А.И. Маленькие исследователи в реальной жизни // Дошкольное образование. № 7-2004. С. 6 -19.
6. Ҳошимов К., С.Очил Ўзбек педагогикаси антологияси. Икки жилдлик. - Тошкент: ўқитувчи, 1995. - 464 б.
7. Зуннунов А. Хайруллаев М., Ҳотамов Н., Шодиев Д. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар. –Тошкент, 1996.–350 бет.